

пунктів (наземні методи) // ГКНТА. – К.: ГУГКК, 1993. 5. Маркузе М. Ю. Оценка точности определения площадей земельных участков застроенных территорий: автореф. дис ... канд. техн. наук: спец. 05.24.04 “Кадастр и мониторинг земель” / М.Ю. Маркузе. – М., 2000. – 85 с. 6. Неумывакин Ю. К. Практикум по геодезии : учебное пособие / Ю. Неумывакин, А. Смирнов. – М.: Картгеоцентр – Геодезиздат, 1995. – 315 с. 7. Перович Л. М. Основы кадастру (частина I): навчальний посібник / Л. Перович, Б. Волосецький. – Коломия, 2005. – 130 с. 8. Положення по земельно-кадастровій інвентаризації земель населених пунктів. – К.: Держкомзем України, 1997. – 12 с.

УДК 332.37

Р.І. Беспалько, С.Ю. Хрищук
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

© Беспалько Р.І., Хрищук С.Ю., 2013

Проанализировано состояние использования земельных ресурсов Черновицкой области, особенности сельскохозяйственного землепользования в разрезе административных районов. Исследованы особенности структурного распределения сельскохозяйственных земельных угодий. Рассчитан уровень обеспеченности населения сельскохозяйственными угодьями, в частности, пахотными землями. Предложены пути улучшения использования земельных ресурсов.

In the article the state of the use of the landed resources of the Chernivtsi area of feature of agricultural land-tenure is analysed in the cut of administrative districts. The features of structural distribution of the agricultural landed lands are investigational. The level of provision of population agricultural lands is expected, in particular, by croplands. The ways of improvement of the use of the landed resources offer.

Вступ. Земельні ресурси є стратегічною складовою природокористування. Інтенсивність їх використання пов'язують з виконанням одночасно декількох функцій, серед яких слід виділити функцію територіального базису розміщення різних напрямів народного господарства, функції природного ресурсу та основного засобу виробництва. Надзвичайно велике значення земельні ресурси мають як основний засіб та предмет праці в сільському та лісовому господарствах. З огляду на вище зазначене протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до погіршення стану земельних ресурсів, особливо використання земель сільськогосподарського призначення. В деяких регіонах України цей процес набуває загрозливого характеру. Тому сьогодні пріоритетними завданнями у сфері використання особливо цінних земельних ресурсів є їх збереження, раціональне використання та відтворення. Для вирішення вищезазначених завдань питання вивчення стану використання земель сільськогосподарського призначення є актуальним, оскільки дає змогу вивчити зміни та їх динаміку, запропонувати шляхи покращення використання земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення стану земельних ресурсів, їх раціонального використання присвячено низку досліджень багатьох науковців у різних напрямках та галузях знань, зокрема, у землеустрої та економіці природокористування (Г.Д. Гуцуляк, Д.С. Доб-

ряк, Л.Я. Новаковський, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, А.М. Третяк), географії (М.Д. Заячук [8], В.П. Руденко [6], П.О. Сухий [8], М.В. Щурик [10]). Серед напрацювань щодо вивчення стану використання земель сільськогосподарського призначення в Чернівецькій області варто звернути увагу на дослідження Р.І. Беспалька [2], П.Ф. Козьмука [3], О.А. Чернявського [9].

Значна увага до вивчення сучасного стану та прогнозного використання земельних ресурсів Чернівецької області в сучасних умовах пов'язана із інтенсивним залученням території у сферу природно-заповідного, оздоровчо-рекреаційного, та іншого природоохоронного призначення з метою формування та розширення екологічної мережі. Саме цим питанням присвячені дослідження таких науковців, як В.Д. Солодкий [7], В.К. Сівак та ін.

Мета та завдання досліджень. Метою дослідження є територіальні особливості сільськогосподарського природокористування в межах Чернівецької області. В процесі висвітлення питання сучасного стану використання земельних угідь сільськогосподарського призначення було сформульовано такі завдання:

- 1) дослідити структуру земельного фонду Чернівецької області;
- 2) проаналізувати динаміку змін сільськогосподарської освоєності території області в розрізі адміністративних районів;
- 3) розрахувати рівень землезабезпеченості населення області сільськогосподарськими угіддями, зокрема орними землями;
- 4) запропонувати шляхи покращення використання земель сільськогосподарського призначення;

Результати досліджень. Чернівецька область розташована у південно-західній частині України і займає площу 8,1 тис.км², що становить 1,3 % території України. Область розташована в трьох різних за своєю природою ландшафтних зонах. Північно-східна її частина (Прут-Дністровське межиріччя) – це хвиляста рівнина з долинно-балковим рельєфом ерозійного типу. Решта території розташована в межах Передкарпаття з піднятим, сильнорозчленованим рельєфом, а південно-західна частина – Українські Карпати. Вищезазначеним фізико-географічним зонам Чернівецької області притаманні різні ландшафтні комплекси [3, 4], які разом із низкою соціально-економічних чинників впливають на формування сучасної структури земельного фонду.

Земельний фонд області станом на 1.01.2013 р. становить 809,6 тис. га. Значну частину території зайнято сільськогосподарськими землями (58,1 %), третину (31,8 %) – лісами та іншими лісовкритими площами, 4,9 % займають забудовані землі, 2,3 % території під водою та 1,5 % належать до інших земель (рисунок).

Рис. 1. Структура земельного фонду Чернівецької області (станом на 01.01.2013 р.)

Сільськогосподарське землекористування посідає провідне місце в сучасній структурі земельного фонду Чернівецької області. Загальна площа земель сільськогосподарського призначення в межах досліджуваної території становить 470,6 тис. га при їх частці 58,1 %. На території області

спостерігаються суттєві територіальні відмінності у величинах зазначеного показника. Найнижчий рівень сільськогосподарської освоєності притаманний територіям адміністративних районів, розташованих у зоні Передкарпаття та Українських Карпат. Найменша частка сільгоспугідь у Путильському (29,2 %), Вижницькому (34,0 %), Сторожинецькому (46,0 %) адміністративних районах та містах Чернівці (36,8 %) та Новодністровськ (28,6 %). Найвища сільськогосподарська освоєність спостерігається в адміністративних районах, розташованих на території Прут-Дністровського межиріччя: Новоселицькому – 82,9 %, Кельменецькому – 78,5 %, Герцаївському – 75,7 %, Заставнівському – 74,0 %, Кіцманському – 73,7 %. Дані щодо динаміки сільськогосподарської освоєності території адміністративних районів Чернівецької області подано у табл. 1.

Таблиця 1

**Динаміка змін сільськогосподарської освоєності території
адміністративних районів Чернівецької області***

№ з/п	Назва адміністративно-територіальних одиниць (райони)	Загальна площа земель, тис. га	Частка сільськогосподарських угідь у загальній площі земель, %			Частка ріллі до загальної площі сільськогосподарських угідь, %		
			2003 р.	2009 р.	2013 р.	2003 р.	2009 р.	2013 р.
1	Вижницький	90,3	34,7	34,1	34,0	64,2	65,7	66,2
2	Герцаївський	30,9	76,1	75,7	75,7	69,4	69,2	69,2
3	Глибоцький	67,4	55,2	55,0	54,9	79,3	79,0	79,2
4	Заставнівський	61,9	74,5	74,0	74,0	82,6	81,9	82,1
5	Кельменецький	67,0	77,3	78,5	78,5	85,1	85,2	85,0
6	Кіцманський	60,9	74,5	74,2	73,7	80,4	80,1	80,0
7	Новоселицький	73,8	84,3	82,9	82,9	77,0	75,0	74,7
8	Путильський	87,8	28,7	29,2	29,2	4,8	4,7	4,7
9	Сокирянський	66,1	66,9	66,3	66,3	81,0	80,4	79,9
10	Сторожинецький	116,0	46,3	46,0	46,0	60,7	60,9	60,9
11	Хотинський	71,6	64,9	64,8	64,8	70,5	67,0	66,3
12	м. Чернівці	15,2	37,9	37,5	36,8	67,2	66,7	67,9
13	м. Новодністровськ	0,7	28,6	28,6	28,6	50,0	50,0	50,0
Разом по області		809,6	58,5	58,2	58,3	71,7	70,9	70,8

* складено і розраховано за даними [5]

Важливе значення при вивченні сільськогосподарського природокористування має дослідження існуючої структури сільськогосподарських угідь. Станом на 1.01.2013 року частка орних земель становить 41,1 %, багаторічних насаджень 3,5 %, сіножатей 5,1 %, пасовищ 8,4 %.

За останні десять років на території Чернівецької області тенденції до зменшення частки ріллі у загальній площі сільськогосподарських угідь доволі незначні (0,9 %). Незначне зменшення показника розораності території пояснюється збільшенням площ під природними пасовищами, а також відведенням під забудову.

Значне скорочення площ, зайнятих під ріллею, відбулося у Хотинському (–4,2 %), Новоселицькому (–2,3 %) адміністративних районах.

На фоні зменшення розораності у вищезазначених районах загальної тенденції до скорочення частки орних земель у структурі сільськогосподарського землекористування не спостерігається. Основні масиви орних земель сконцентровані у рівнинній Лісостеповій частині області (Прут-Дністровське межиріччя). З-поміж адміністративних районів виокремлюються наступні: Кельменецький – 44,7 тис. га (із пересічним показником розораності 66,7 %), Новоселицький – 45,7 тис. га (61,9 %), Заставнівський – 37,6 тис.га, що становить 60,7 % інтенсивно використовуваних земель. Найменші площі ріллі у Путильському та Вижницькому районах, в містах Чернівці та Новодністровськ. Частка орних земель у структурі сільгоспугідь двох перших становить 1,4 % та 22,5 % відповідно, що пояснюється їх розташуванням в гірській частині області, де переважають природні кормові угіддя, ділянки, зайняті під лісами та лісовкритими площами. Слід зазначити, що в Герцаївсь-

кому районі розораність території становить 52,4 %, хоч площа орних земель одна з найменших в області (16,2 %). Це пояснюється невеликою площею території адміністративного району.

Другим за величиною видом використання земель у структурі сільськогосподарського землекористування є пасовища. Вони займають площу у 68,3 тис. га, або 8,4 % загальної площі усіх сільськогосподарських угідь. Вагома частка пасовищ у Герцаївському (17,5 %), Путильському (11,9 %) районах області (табл. 2).

Таблиця 2

Структура земельного фонду Чернівецької області за основними видами сільськогосподарських земельних угідь (станом на 01. 01. 2013 р.)*

№ з/п	Назва адміністративно-територіальних одиниць (райони)	Загальна площа земель тис. га	Сільськогосподарські угіддя										
			тис. га	%	з них:								
					рілля		б.г. насадження		сіножаті		пасовища		
					тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	
1	Вижницький	90,3	30,5	34,0	20,2	22,5	1,2	1,3	3,6	4,0	5,5	6,1	
2	Герцаївський	30,9	23,4	75,7	16,2	52,4	0,4	1,3	1,4	4,5	5,4	17,5	
3	Глибочцький	67,4	37,0	54,9	29,3	43,5	1,3	1,9	1,1	1,6	5,3	7,9	
4	Заставнівський	61,9	45,8	74,0	37,6	60,7	2,0	3,2	1,4	2,3	4,8	7,8	
5	Кельменецький	67,0	52,6	78,5	44,7	66,7	1,5	2,2	1,2	1,8	5,2	7,8	
6	Кіцманський	60,9	44,9	73,7	35,9	58,9	1,8	3,0	3,2	5,3	4,0	6,6	
7	Новоселицький	73,8	61,2	82,9	45,7	61,9	4,0	5,4	4,2	5,7	7,3	9,9	
8	Путильський	87,8	25,8	29,2	1,2	1,4	0,3	0,3	13,8	15,6	10,5	11,9	
9	Сокирянський	66,1	43,8	66,3	35,0	53,0	4,4	6,7	1,1	1,7	3,3	5,0	
10	Сторожинецький	116,0	53,4	46,0	32,5	28,0	1,5	1,3	8,2	7,1	11,2	9,7	
11	Хотинський	71,6	46,4	64,8	30,8	43,0	8,3	11,6	1,6	2,2	5,7	8,0	
12	м. Чернівці	15,2	5,6	36,8	3,8	25,0	1,4	9,2	0,3	2,0	0,1	0,7	
13	м. Новодністровськ	0,7	0,2	28,6	0,1	14,3	0,1	14,3	–	–	–	–	
Разом по області		809,6	470,6	58,3	333,0	41,1	28,2	3,5	41,1	5,1	68,3	8,4	

* за даними статистичної землевпорядної звітності ГУЗР[5]

Природні сіножаті посідають провідні місця у структурі сільськогосподарського землекористування, зазвичай у гірських та передгірних регіонах області. За пересічно обласної частки в 5,1 % у Путильському районі вони займають 15,6 %, Сторожинецькому 7,81 % районах. Частка зазначених районів перевищує 46,9 % до загалу.

Традиційною галуззю сільськогосподарського виробництва в певних районах області також є садівництво. Однак загальна площа земель під усіма багаторічними насадженнями становить 28,2 тис. га (3,5 % до загальної площі земельних угідь). Основні масиви багаторічних насаджень області зосереджені в Хотинському районі області (11,6 %).

Важливим критерієм при розрахунках рейтингових місць земельно-ресурсного потенціалу мають показники землезабезпеченості населення сільськогосподарськими угіддями та орними землями зокрема.

Досліджувана територія належить із-поміж регіонів України до категорії із низькою землезабезпеченістю, що пояснюється не лише домінування інших видів землекористування у структурі земельного фонду, але й високою щільністю населення, що становить тут понад 100 осіб/км². Пересічна забезпеченість сільськогосподарськими угіддями одного жителя області на 1.01.2013 року становила 0,54 га (в Україні 0,80 га). Спостерігаються доволі різкі територіальні відміни в показниках забезпеченості населення сільськогосподарськими землями. Найвищий показник у Кельменецькому –

1,23 га/особу, а найменші значення показників землезабезпеченості спостерігаються в містах Чернівці та Новодністровськ – 0,02 га/особу (табл. 3).

Разом із тим забезпеченість орними землями (0,37 га/особу) по області майже вдвічі нижча ніж в Україні (0,68 га/особу). Найвищий цей показник є у Кельменецькому (1,05 га/особу), Сокирянському (0,79) районах. Найнижчий рейтинг з-поміж районів області мають гірські та передгірські райони, міста обласного підпорядкування. Путильський район можна віднести до регіонів із критичним показником забезпеченості ріллею (0,05 га/особу).

Таблиця 3

**Рівень землезабезпеченості населення Чернівецької області
(станом на 01. 01. 2013 р.)**

№ з/п	Назва адміністративно-територіальних одиниць (райони)	Чисельність населення (тис. осіб, станом на 01.08.2012 р.)	Площа, тис. га		Землезабезпеченість, га/особу	
			сільськогосподарських угідь	орних земель	сільськогосподарськими угіддями	орними землями
1	2	3	4	5	6	7
1	Вижницький	55,63	30,5	20,2	0,55	0,36
2	Герцаївський	32,64	23,4	16,2	0,72	0,50
3	Глибоцький	73,53	37,0	29,3	0,50	0,40
4	Заставнівський	51,12	45,8	37,6	0,90	0,74
5	Кельменецький	42,63	52,6	44,7	1,23	1,05
6	Кіцманський	70,06	44,9	35,9	0,64	0,51
7	Новоселицький	80,08	61,2	45,7	0,76	0,57
8	Путильський	25,98	25,8	1,2	0,99	0,05
9	Сокирянський	44,59	43,8	35,0	0,98	0,79
10	Сторожинецький	98,40	53,4	32,5	0,54	0,33
11	Хотинський	64,46	46,4	30,8	0,72	0,48
12	м. Чернівці	252,18	5,6	3,8	0,02	0,01
13	м. Новодністровськ	10,82	0,2	0,1	0,02	0,01
Разом по області		902,12	490,6	333,0	0,54	0,37

* складено і розраховано за даними [5]

Вивчення питання стану використання земельних ресурсів є одним з критеріїв подальшої оцінки можливостей оптимізації земельно-ресурсного потенціалу регіону. Враховуючи те, що земля у сільському господарстві є не лише засобом виробництва, але й просторовою основою для його розміщення, земельно-ресурсний потенціал є одним з найвагоміших при визначенні інтегрального агроресурсного потенціалу території. Саме тому при вивченні питання стану земель сільськогосподарського призначення в Чернівецькій області нами було взято до уваги такі критерії, як: розміри загальної земельної площі району, площі сільськогосподарських угідь та орних земель, сільськогосподарська освоєність території, забезпеченість населення угіддями (зокрема ріллею). Вважаємо, що на основі вивчення та аналізу вищезгаданих критеріїв можна запропонувати шляхи покращення використання земельних ресурсів загалом, зокрема земель сільськогосподарського призначення. Перш за все необхідно врахувати той факт, що сільськогосподарські угіддя частково є складовими структурних елементів екологічної мережі [1], яка формується з метою збалансованого та невиснажливого використання ресурсного потенціалу регіону, а отже, раціонального використання та охорони як природних ландшафтів, так і агроландшафтів (землі сільськогосподарського призначення). Покращити використання останніх можливо:

- вдосконаленням критеріїв оптимізації використання сільськогосподарських угідь;
- розробленням нормативів оптимального співвідношення сільськогосподарських угідь;
- обґрунтуванням заходів щодо трансформації одних видів земельних угідь в інші.

Висновки. На основі вищезазначених завдань та дослідження сучасного стану використання земель сільськогосподарського призначення можна сформулювати такі висновки:

1) у структурі земельного фонду Чернівецької області переважають площі сільськогосподарського землекористування (58,1 %), найвагоміша частина якого займає територію адміністративних районів, що входять до лісостепової природної зони (територія Прут-Дністровського межиріччя);

2) спостерігаються суттєві територіальні відмінності у структурі розміщення сільськогосподарських угідь, зокрема орних земель, що зумовлено насамперед розміщенням адміністративних районів у різних природних зонах, а також площею самих адміністративних одиниць;

3) досліджувана територія належить до категорії регіонів із низькою землезабезпеченістю; найвищими показниками землезабезпеченості сільськогосподарськими угіддями, зокрема, орними землями характеризуються здебільшого північно-східні території області;

4) одним з найважливіших питань щодо можливостей покращення стану земель сільськогосподарського призначення є питання оптимізації їх використання з врахуванням природо-географічних чинників шляхом покращення структури угідь, розроблення нормативів їх оптимального співвідношення.

1. Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1989-14>. 2. Беспалько Р.І. Оптимізація землекористування як основа раціонального використання земель / Р.І. Беспалько, С.Ю. Хрищук // Матеріали V міжнар. наук. конференції [“Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки”], (Чернівці, 5–6 травня 2006р.) / Чернівецький національний університет. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – С. 185–188. 3. Козьмук П.Ф. Земельні ресурси Буковини: стан, моніторинг, використання / П.Ф. Козьмук, В.І. Куліш, О.А. Чернявський. – Чернівці: Букрек, 2007.- 253с. 4. Природа Чернівецької області / За ред. К.І. Геренчука. – Львів: Вища шк., 1973. – 159 с. 5. Розподіл земель між власниками землі та землекористувачами по формах власності (станом на 1.01.2013 рік): форма 6-зем. Державної звітності / Головне управління земельних ресурсів в Чернівецькій області. – Чернівці, 2013. 6. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В. П. Руденко. – К.: ВД “К.-М. Академія”; Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 568 с. 7. Солодкий В.Д. Запровадження норм сталого розвитку Буковини на основі принципів Карпатської конвенції / Науковий вісник Ужгородського університету. – Вип. 24, Біологія. – Ужгород, 2008. – С. 35–39. 8. Сухий П.О. Екологічні аспекти сільськогосподарського природокористування території Чернівецької області / П.О. Сухий, М.Д. Заячук // Мат-ли міжн. наук. конф., присв. 130-річчю заснування Чернівецького нац. ун-ту імені Юрія Федьковича та 60-річчю створення кафедри фіз.географії (Чернівці, 15–18 грудня 2005 р.) – Чернівці: Рута, 2005. – С. 26–28. 9. Чернявський О.А. Ефективне і раціональне використання деградованих земель / О.А. Чернявський, В.К. Сівак. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – С. 95–120. 10. Щурик М. Трансформація земель сільськогосподарства Карпатського макрорегіону: монографія / М. Щурик. – Чернівці: Книги ХХІ, 2005. – 352 с.